

Миодраг ЈОВАНОВИЋ*

НАЧИНИ АДАПТИРАЊА ПОЗАЈМЉЕНИЦА И СРОДНЕ ПОЈАВЕ У ГОВОРУ ПАШТРОВИЋА

Сажетак: Ријеч је о различитим путевима прилагођавања романских позајмљеница, које су, постајући дио лексичког фонда паштровског говора, својим гласовним и морфолошким склопом најчешће задржале дијалекатски статус. Тражио се и одговор на важно питање: да ли су поједине лексема власништво само паштровског говора, односно у којој су мјери оне дио ширег ареала црногорских говора.

Кључне ријечи: романизми, позајмљенице, лексема, замјена, вокалски систем, Паштровићи, југоисточна Бока, Црмница, дијалекатски статус, акценат

1. Говор Паштровића, приморске области која припада дијелу ширег простора Боке Которске, у подножју брда између Будве и Спича – са пуно дублета, разних мјешавина и факултативних варијанти у многим елементима структуре (прозодијским, фонетско-фонолошким и морфолошким) – у науци се карактерише као типични периферни црногорски говор на чију је физиономију у великој мјери утицао и страни језички елемент – у првом реду романски. Уз то, као и у другим нашим приморским говорима, па и сусједним континенталним, и у паштровском говору „већи део романских позајмица потиче из млетачког, односно венецијанског дијалекта, најјачег представника медитеранске културе на Балкану; мањи је део ушао из италијанског књижевног језика, а још мањи из стародалматског и балканско-латинског. На неким се речима примећују трагови укрштања два романска дијалекта”¹. А Паштровићи су више од три и по вијека били у саставу Млетачке републике.

---

* Др Миодраг Јовановић, ванредни професор на Филозофском факултету у Никшићу

¹ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, СДЗб IX, Београд 1940, 258.

2. Мада инвентар страних ријечи у паштровском говору чини и значајан број лексема из других језика као што су: персијски, турски, албански, арапски, мађарски, руски итд., у овом раду смо се задржали највише на романским. Штавише, понекад нијесмо сигурни да ли су и неке ријечи из других језика у паштровски говор ушле директно из извора, или посредништвом неког од романских језика. Разни топоними јесу доказ да су на паштровском земљишту, због повољног географског положаја, „још од давних времена” живјели многи народи – зато се ни данашња језичка ситуација овога краја не може до краја разумјети без макар елементарног познавања историјских догађаја. Историјски је провјерена чињеница да су овим просторима, у вјековима прије нове ере, владала истакнута илирска племена, па се претпоставља да су из тога периода и називи за два извора и један поток у околини Петровца: Мали Нерин, Вељи Нерин и Нерин поток. Старороманског или илирског је поријекла и ријеч Танусје – име једног пашњака у селу Катуну. Четири назива мјеста, гдје су иначе пронађене камене гомиле, као непогрешиво обиљежје постојања старих владара, носе несловенска имена: Плат, Почмин, Шкаљеза и Кансин².

У топономастици Паштровића очувано је неколико латинских имена, која се односе на разне географске објекте. Извор Мушун, у засеоку Рустову, подсјећа на Мошује (мјесто на острву Крку) – изведено од мошупа, односно од латинске ријечи *mansionem*, што значи „стаја за ситну стоку”, селиште или боравиште. Мошуну су, такође у Рустову, и једно од типичних паштровских презимена. Биће и име поменутог засеока Рустова изведено од латинске ријечи *rusticus* – сељачина или *rus* – село. На главном путу, између Милочера и Бечића, једна стијена се зове Статори (латински: *stator* – препрека). Име њиве Салоговине, изнад Петровца, у свом саставу има латинску ријеч *salva* и слов. суфикс *-ина*, а значи „срушена дворана” – у њеној непосредној близини су нађени остаци римског мозаика. И имена пашњака Серапе, Пенташ и Бузат у Буљарици, као и Фондац у селу Крцу скрећу пажњу на присуство Римљана на територији данашњих Паштровића³. Некад се и Петровац на Мору звао Кастио (< млет. *caştelo*).

² Подаци су дати према истраживањима Јована Вукмановића, *Паштровићи*, антропогеографско-етнолошка испитивања, Обод, Цетиње 1960, 59-60, који до одређених сазнања долази ослањајући се на виђења познатих лингвиста – Петра Скока и његово дјело *Словенство и романство на Јадранским Отоцима*, Загреб 1950 – у првом реду.

³ Јован Вукмановић, *Паштровићи*, 25. И за ова тумачења основ представља поменуто дјело Петра Скока.

Према неким топонимима, претпоставља се да је у Паштровићима морао живјети и народ влашког или албанског поријекла. Били су настањени већином у планини, бавили се претежно сточарством, па се топоними углавном односе на називе пашњака, њива и брда на Паштровској гори⁴. У Буљарици један пашњак носи име Братеш (Братеж), а исто име је и за једно брдашце у Доњем Почмину – име Братеш често се јављало у нашим споменицама 13. и 14. вијека као влашко. Такође у Буљарици, у источном дијелу Паштровића, пашњак Сорња је са именом влашког поријекла (многе ријечи у румунском језику имају исту основу), а мали пашњак Релаза на албанском значи „слаби извор”. Релаза се назива и један предио у средишњем дијелу Паштровића. На подручју села Дабковићи име пашњака Креказа је можда изведено од албанске ријечи *krekeze*, што значи кленовина, куновина. На Паштровској гори једна увала носи назив Бураре (алб. : *burg* – јама, затвор, мрак), а у Бечићима име једне њиве је Босолдавина (алб. : *bos, boss* – сланик). Изнад села Катунa је планина Стримија (*strimiја* – страна брда), а изнад села Дробнићи оштро брдо Тета (стијена, оштро брдо). Према једној паштровској исправи са почетка 17. вијека неки поток у Поповом Селу звао се Букемир ријека (алб. *bukemir* – лијеп). На подручју села Тудоровићи има неколико топографских објеката који носе влашка или албанска имена: Буторина њива, Љешева њива, Тенаш њива, пашњак Штуљеза итд. На размишљање о постојању неких народа влашког или албанског поријекла, или неког ранијег становништва на територији Паштровића, могу указивати и поједина лична имена која, кроз вјекове, налазимо у разним паштровским писаним споменицима: Гогна, Љешко, Коцан, Гурко, Тарнут, и сл.

Ни етимолошко значење имена цијеле области Паштровићи није сасвим јасно. У Рјечнику ЈАЗУ каже се да је оно „изведено од имена Паштро, којему нема потврде, а значило би исто што и Паштроје, које би управо значило човјека шареног, то јест пастра⁵. „Ово име постоји код

⁴ Ријечи овог лексичког слоја, условно названог влашко-албански, наводе се према попису који је дао Јован Вукмановић, *Паитовићи*, 62. За прихватање коначних судова о неким лексемама потребне су, мислимо, и додатне провјере. Но, грађа која условно припада овом језичком слоју није главни предмет наших истраживања. Овај преглед има за циљ да покаже да су дате језичке црте – без обзира што се неки од поменутих назива и не могу најсигурније сврстати у илирски, римски и влашко-албански слој – свједочанство да је на простору Паштровића сасвим сигурно постојао континуитет између балканских старосједилаца и досељеника Словена.

⁵ Рјечник хрватскога или српскога језика ЈАЗУ, Загреб 1880-1976, књ. I-XXIII, 698.

Албанаца, а постало је од пастр што на албанском значи чист⁷⁶. Можда име Паштровићи има везе са латинском ријечи пастор – пастир.

И у току средњег вијека судбина Паштровића углавном је зависила од ширих историјских прилика у окружењу и Европи уопште. У времену слабљења немањихке државе, која више није могла пружати помоћ и сигурност приморју, Паштровићи се, између Млетака и Турака, одређују за Млетке. Наиме, Млечићи су успјели да наговоре Паштровиће да се историјским уговором из 1423. године придруже Млетачкој републици, под чијом ће влашћу остати скоро четири вијека – до 1797. године – и за чије ће владавине званични језик у Паштровићима бити италијански. И после пада Млетачке републике, за вријеме прве и друге аустријске окупације, италијански језик је у овом крају задржао исти статус. А то је безмало до краја Првог свјетског рата 1918. године.

3. Због свега реченог, јасно је да су Паштровићи били плодна оаза за прихватање и различите путеве адаптације романских позајмљеница. Осврћемо се углавном на ријечи које су у највећој мјери „цјелином свога гласовног и морфолошког склопа сачувале свој изразити дијалекатски статус⁷⁷. И дијелом на ријечи које су плод унутарпаштровске деривације неких од изворно романских лексема. Тражила се мјера између онога што је у нашој грађи дијалекатско и онога што је у њој стандардизовано. Између тих двију крајности може се наћи више случајева прелазности. Када нам се учинило важним, и када смо за то имали сигурне податке, поједине лексеме пратили смо и у сусједним говорима – нарочито црмничком и неким приморским говорима за које је грађу у књизи *Романизми у Црној Гори – југоисточни дио Боке Которске* (Цетиње-Титоград 1981) дала Весна Липовац – Радуловић.

4. Романско *a* најчешће је прихваћено као *a* и говору Паштровића⁸.

⁶ Јован Вукмановић, *Паштровићи*, 10, фус. 32.

⁷ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 258.

⁸ Паштровски говор одликује се израженом нестабилношћу вокалског система – посебно вокала *a*, *e*, *o* и рефлекса некадашњег полугласника у јаком положају у ријечи. Различите флукуације у изговору вокала *a* могле су довести до: а) због нешто продуженијег изговора може мијењати боју у правцу отворености: *брџино*, *дџстџ*, *напџсџт* (*u*), *плџнџна*. Иако се ова појава не би могла прецизније везати за одређену позицију у ријечи ипак се уочава нешто учесталији отворени изговор вокала *a* у кратким слоговима; б) одступање од стандарда понекад иде и ка његовом затворенијем изговору (-џ-), који је најизразитији када се овај вокал налази под дугосилазним акцентом: *гџџд*, *Пџнто*, *мџјка*, *Југослџвија*; в) у слогу са дугосилазним акцентом, још чешће него затворено *a* – са појачаним учешћем

Афитат (итал. affitto – станарина; affittare – изнајмљивати, дати под закуп собу или стан): „Да мōгу сōбе *афитат*”. У Грбљу и Црмници (261) иницијално романско *a* у овом примјеру могло је дати и *o*: *офитат*.

Ађутант (итал. aiutante): „Без тōгā *ађутанта*”. Иако је основно значење „пратилац војног лица високог чина” у говорима југоисточне Боке (стр. 4), а и на ширем простору, употребљава се за сваку особу која некога прати: „Не мōже нйђе мрднūt без *ађутанта*”.

Алцат (итал. alzarsi) – устати: „Онāј вйкā *алца*, *алца*”.

Американ⁹ (итал. Americano) – Американац: „Идѣн код *Американā*. Йман цйелу мѣнзу од *Американā*. Да се предāмо *Американима*”.

Арбуле (арх. итал. arbore, савр. итал. albero, лат. arbor) – јарбол. У Паштровићима ова именица је plurale tantum, док је у неким другим приморским говорима singulare tantum: „Пōпео се на *арбуо* и с њѣга *пāо*” (Липовац-Радуловић, 14; – у даљем тексту ЈБ – „југоисточна Бока”. У Муу забиљежен и лик *арбуо* – такође као singulare tantum.

Ариват (итал. arrivare) – доћи, стићи: „*Аривали* нā врйеме”.

Багале (итал. bagaglio, од франц. bagage, прихваћена у том облику и у енглеском baggage – пртљаг): „Нōсē нā глāву некакве багале”. Информатор нам је потврдио да је једнина у мушком роду *багаль*, но, ми је у спонтаном разговору у једнини нијесмо чули.

Беванда (млет. bevanda, итал. bevanda) – пиће, напитак, вино помијешано са водом. Широак ареал употребе. Значење може конотирати, па ова лексема све више означава „лошег човјека” – „ни вино ни вода”.

Вацџла (млет. fažòlo, итал. fagiolo, лат. волг. phaseolus, ријеч грчког поријекла) – пасуљ: „Вйше вōлйн *вацџлу*”. Може изгледати да је паштровско *v* < грчког и касније романског *φ* у иницијалној позицији резултат колебања у изговору гласова *v* и *φ* – појави доста распрострањеној у црногорским говорима. Но, то је у овом случају само на први поглед: таква мијешања нијесу карактеристика говора Паштровића – у њему је фонетско-фонолошка индивидуалност гласа *φ* несумњива, на шта су свакако могли утицати и романски језици у којима је ова фонема стабилног изговора. Можда су на ситуацију у паштровском говору могли у извјесној мјери утицати и говори сусједне Црмнице и Грбља, гдје су са подједнаком учесталашћу у употреби дублети *фацџла*, *вацџла* (Црмница, 261; ЈБ, 83). Иначе у југоисточној Боки чест је облик *фажџла*: „Бāци

усана – изговара се и лабијализовано *a*: *трава*, *Мапре*, *глџва*, *злџто*. Поменута варирања присутна су и при изговору романског вокала *a*.

⁹ Очигледно није дошло до спајања суфикса латинског и италијанског поријекла *-ан* (< лат. *-anus*, итал. *-ано*) са нашим суфиксом *-(а)и*.

у ту вѣрицу шӑку *фаџџлѣ*”; али: „Кўпи кїло *фаџџлѣ*” (ЈБ, 83). У Спичу је само *фаџџла* – јер и тамо је *ф* стабилан глас.

Вијӑћ / вијаћӑт (итал. *viaggio* – путовање; *viaggiare* – путовати): „Пӑ љѣта *вијаћӑли*. Нѣћеш скӑро на *вијӑћ*”.

Гӑмўф (арх. итал. *самуффо*) – украс на хаљини, извезена подсукња. У југоисточној Боки кратки акценат је на затвореној ултими *гамўф*: „Стӑви ми *гамўф* на вѣшту” (ЈБ, 102).

Дамижӑна (млет. *damizana*, итал. *damigiana*, од франц. *dame Jeanne*) – плетена боца, велика стаклена боца оплетена пружем. Интересантно у говору Црмнице (стр. 260) романско *a* у овој лексеми адаптирано је као *e* – једнако у ликовима *демиџӑна* и *демиџӑна*, који се у црмничком говору, са истом вјероватноћом, понекад и зависно од села до села, употребљавају.

Ђардџн (итал. *giardino*, франц. *jarden*, од њем. *Garten*, енгл. *garden*) – башта, врт. У говору Спича позајмљеница је другачијег лика – и фонетског и акценатског: *џӑрдџн*.

Згратӑт (итал. *grattare*) – стругати, чешати. У паштровском говору значи рендати: „На шўплџ колӑч *се згратӑ*”. У другачијем је лику одомаћена у Спичу: „Ратакѣжом *изратакӑ* дӑста сїра” – „рендом изренда...”. У основи паштровског *згратӑт* (а не *гратӑт*) изгледа је првобитни млетачки лик – ако је судити по ријечима блиског семантичког поља: *згрошџн* (млет. *sgrossin*) – ручна полуокругла блања; *згрошџнӑт* (млет. *sgrossinar*) – обрађивати дрво полукружном блањом. У југоисточној Боки је *гратӑт*, а поред стругати и (по)чешати, у фигуративном смислу, може значити и украсти: „Свӑко се *гратӑ* тамо ђе га србї” / „Је ли те *огратӑо*, јѣст?” (ЈБ, 109-110).

Јагўља (итал. *anguilla*) – поред ипак много чешћег *јегўља* (тако је и у Црмници -237, 256, 266).

Калцѣте (итал. *calzzete*) – плетене вунене чарапе (обично мушке): „Чарӑпе *калцѣте*”. Исти лик као у Паштровићима забиљежен је у Грбљу, Кавчу и Богдашићима: „Кўпи ми један пӑр драп *калцѣтӑ*” (ЈБ, 143).

Кӑпо (итал. *саро*) – старјешина, шеф (нарочито у поморству – капо од макине, на примјер): „Пасӑ *кӑпо* за Италију”.

Карабињѣр (итал. *sarabiniere*) – полицајац, жандар. Ријеч је у паштровски говор ушла за вријеме Другог свјетског рата: „Били су *карабињѣри*. Идѣмо код *карабињѣрӑ*. Мбрӑн јӑвї (ти) овиѣма *карабињѣрїма*”. Ипак, у овом се говору, много обичније него *карабињѣр*, у истом значењу користи ријеч *џандар*: „Пӑнтџн *џандаре*. Мрзѣли ѓпӑсно аустрїнскѣ *џандаре*. Кра (ј) Крста *џандӑра*”.

Карџа (итал. *carozza*) – кочија. Данас се у Паштровићима, чини се, користи и у значењу такси: „Плџтин јџ карџу”.

Кварточић. – према ријечи квџрат – четвртина (итал. *quarto*): „Квџрточић вйна”. У југоисточној Боки квџрџић (итал. *quartuccio*) означава посуду од четврт литра: „Измјџри ми јџдан квџрџић џља” (ЈБ, 182) за коју у Паштровићима нијесмо нашли потврду.

Лџстра (арх. итал. *lastra*) – плех од танког лима: „Сџмо дџбавџ је (д) ну лџстру”. Овај облик је ширег ареала. Ипак, у југоисточној Боки је усвојен као лџштра – очигледно према млетачком, односно венецијанском лику *lastra*: „Најбољџ је круџ на лџштру печџн” (ЈБ, 187); а у Кавчу, Мрчевцу и Богдашићима лџштра има још и значење „крило прозора”: „Онџ џџца су ми сломџла са фџндром дџџје лџштре” (ЈБ, 187).

Маестрџл (итал. *maestrale*) – западни вџетар: „Бџло је млџго маестрџла”. И ова је лексема у југоисточној Боки, напоредо са маестрџл, забиљежена и као маештрџл и маештрџлџт (ЈБ, 202) – такође под утицајем старијег млетачког облика.

Нџво (вџероватно од итал. *la nave* – брод, лађа). Чини се да је замјеном крајњег *e*, вокалом *o*, у паштровском говору промијењено и значење – „паре да би путовао”: „Да ми дџ нџво за пџт”.

Палџнга (итал. *palanca* – колац, лат. *planca* – гвоздена полуга): „Повџци палџнгу. Пошџ је џн под палџнгу”. С обзиром на нешто другачији изворни романски лик питали смо старије Паштровиће за прецизније значење: објашњено нам је да је то дрво којим су се затварала врата – баш слично италијанском *palanca* – колац. У истом је фонетском лику, само више у значењу гвоздене полуге, забиљежена у ЈБ, 244: „Трџчи, донџси палџнгу да стџвџмо под кџм”; гдје може имати и фигуративно значење – крупне капи кише, град: „Вџђи какве палџнге пџдају”. У Грбљу се, у истом значењу, користи лексема валџнга. Од палџнга је у зони приморских говора изведено палангџн – мала ручна полуга, а помислили смо да би и глагол запалангџт – присутан на ширем простору говора југоисточне Црне Горе, који се чује и у Паштровићима (приближно значење: добро затворити, замандалити, учврстити) могао настати од мотивне ријечи палџнга.

Парангџл (млет. *parangal*, итал. *parangalo*) – прибор за пецање са много удица: „Да џдемо на парангџл и мрџже”. У ЈБ, 249, чује се и лик парангџо.

Пџџт (итал. *piatto*) – тањир: „У онџ пџџте”. У Грбљу, Тивту и Кавчу, поред пџџт, забиљежено и пџџат; као и деминутиви пџџтин и пџџтинџић (ЈБ, 267), које нијесмо чули у Паштровићима.

Рăзо (млет и итал. gaso) – до врха, много: „Мөрб бѣт рăзо пўтă”. Употреба овога облика шири је од Паштровића: „Море је рăзо рѣвѣ, брзо ће поплăвѣт” (ЈБ, 289).

Салўн. Име града Солуна усвојено је према италијанском извору – Salonnisso: „Бѣо на Салўн. Јунăк са Салўнскѡ(ѣ) фрѡнта”.

Скапулăт (арх. итал. scapolare, савр. итал. scapolare, scappare) – избјећи опасност, спасити се, побјећи: „У зă(д)њѣ чăс да се скапулăмо”. У ЈБ, 311, адаптирање се могло спровести и према млетачком лику: шкапулăт < şcapolar.

Скăле (млет. şcala, итал. scala) – степенице: „Сăмо је (д)не скăле. Тў ѣспре (д), на тѣ скăле”. У Црмници (260) је усвајање лексеме могло ићи и преко млетачког извора – отуда у овом говору дублети: скăле / шкăле.

Тавулѣн / Таулѣн (млет. tavolin, итал. tavola, tavolino) – сто: „Отвѡри скăпу од тауѣлна” (како видимо, насупрот редовном процесу романског $a > a$, у овој лексеми стоји замјена романског o са вокалом y). Лик таулѣн резултат је појаве губљења сонанта v из медијалне позиције – својственог паштровског говору (слично је и у говорима Црмнице (261) и Грбља (ЈБ, 351), у којима су фонетски ликови без v још и чешћи). Столњак се у Паштровићима назива *тавалўло* (млет. tavaiol, итал. tavagliuolo): „Заврѣни *тавалўло*“; у Грбљу се чује и *тавајўо* – али у значењу „салвета“: Ўзми *тавајўо* не јѣди ко прăсе (ЈБ, 351); у Црмници (261) је, као и у већини говора југоисточне Боке, обичнији дублет *тавăја / тавăља* (млет. tavaia итал. tavaglia).

Такулѣн (ријеч потиче од арап. taquin, сред. лат. tascinu, итал. tascino) – новчаник: „Донѣси ми они *такулѣн*”. У овом је лику на доста великом простору (Црмница, 261; ЈБ, 348 – ипак, у југоисточној Боки и у лику *такулѣн*).

Трăпула (итал. trappola) – мишоловка, замка: „Кѡл (и)кѡга са (м) мѣша увăтила на *трăпулу*. У *трăпулу* увăтиѣо” (И у овој лексеми романско $a > a$, романско $o > y$).

Фăль^ац (итал. falso) – лукав, неискрен: „Фăль^ац је ки сви његѡви. Брăт ми је фăль^ац” – доста необично, у овом придјеву на романску основу дат је домаћи именички суфикс $-(a)ц$.

Фарцулѣт. Одређено одступање од изворнога италијанског лика: fazzoletto – марамица, женска марама: „Стăвѣ *фарцулѣт* вѣликѣ преко глăвѣ. Ђ, *фарцулѣт* се то зовѣ. Убрăдѣла *фарцулѣт*”. У ЈБ, 78, усталио се лик *фарцулѣт* – и то само у значењу „цепна марамица”.

Фидăнци / Финăнци (итал. guardia di financa – цариник; итал. financa – финансирање, имовно стање, државни приходи) – према паштров-

ском језичком осјећању најближи садржај дублета финџанци / фидџанци јесте државни службеник; тако су, наиме, фидџанце односно финџанце сами Паштровићи и доживљавали. Примјери за *финџанци*: „Вѣ^азда с *финџанџма*; Шоровѣла с *финџанџма*” – у овом је лику и у ЈБ, 89, само је, за разлику Паштровића, тамо ова именица мушког рода треће врсте: „*Финџанце* су били у зелѣнѣ монџуре”. Примјери за *фидџанци* – итал. *fidanza* – повјерење (остаје питање да ли је паштровско фидџанци стварно настало према овој италијанској ријечи): „Ево *фидџанци*, ево *фидџанци*. Пџанџин *фидџанце*”.

Шпацакумџини (млет. *sprazacamin*, итал. *sprazzacamino*) – оџачар. И у овом примјеру имамо два начина преноса вокала: $a > a$, у првом дијелу сложенице; $a > y$, у другом.

4. 1. Ипак, умјесто романског вокала a у паштровском говору могу стајати неки други вокали. На примјер, промјена $a > o$ у *митроџџез* (итал. *mitragliatrice*) и његовим морфолошким реализацијама изведена је досљедно: три тѣшкѣ *митроџџеза* талијџанскѣ; ништа до пџшкѣ и *митроџџеза*; тѣшкѣ *митроџџезе*; *митроџџезе* је мџгџо ко пџнијет; постѣ (в)џљена стрѣжа со *митроџџезон*; гџђџали из *митроџџеза*; а потврђена је и у другим лексемама:

Конџавло (< стародам. облика за лат. *canab (u)lae*) – јаружица. На основу примјера које имамо, не знамо да ли је мушког или средњег рода: „*Конџавло* прокидѣ да вџда идѣ тџдиџер. Доведѣна со *конџавлџн*”. Да колебање у роду овој лексеми није страна показује говор сусједне Црмнице, гдје се, поред облика мушког рода *конџавл*, употребљава и у женском роду *конџавла* (261). У ЈБ, 170, чује се и у несумњивом лику мушког рода *конџо* (итал. *canale*): „Мџбрѣмо очистѣ (ти) онѣј *конџо*”.

Конџата (лат. *cannata*) – чаша од плеха са једном дршком за пиће воде, већа шољица: „Кџпѣ мѣслине на конџату” (значи: џио дан купи маслине другоме за литру уџа).

Кџноба (< средлат. *cannaba*) – изба за стоку (у савр. итал. изгубљена је веза са овим коријеном – изба се каже *stancetta*, *bugigattolo*): „Дџџље у *кџнобу*. Имѣли *кџнобу*, како да не. Потрџчи до мојѣ *кџнобѣ*”.

Костџањ (млет. *caŕtagna*, итал. *castagna*) – кестен: „Јѣди *кџстџањѣ*. Ымѣ један *кџстџањ*. Давѣли *кџстџањѣ*”. И у ЈБ, 177, исти је фонетски лик – према италијанском извору: „Ја мѣслим да се *Кџстџањџица* такџ зовѣ јер ѣмѣ пџно *кџстџањѣ*”. У Црмници, осим овог облика са сугласничком групом *-st-* употребљава се и лик са млетачким коријеном – са сугласничком групом *ŕt* [ŕt]. Уз то, у Црмници су и *кџстџања* и *коштџања*, за раз-

лику од приморских говора у којима је ова ријеч мушког рода, женског рода (261).

Кастѿг (млет. *caſtigo*, итал. *castigo*) – „ђаво”, немирна особа. И ова се лексема у паштровском говору адаптирала по узору на италијански лик: „Онѿ *кѿстѿг* од ђетѿта”; у југ. Боки (160), поред *кѿстѿг*, није необично ни *кѿштѿг*.

Лопѿжа (од стародам. рефлекса за лат. *lapidea*) – земљани лонац. У Црмници се чује и у лику *лопѿца*, који у Паштровићима није потврђен.

Романско *a*, додуше рјеђе, може се замјењивати и другим вокалима – *a > e*: рефѿл (итал. *raffica*): чуѿемо нѿкол (и)ко *рефѿлѿ* – али, напореда, и књижевни облик: на њѿга *рафѿлѿма*; нерѿнца (итал. *arancia*): родѿла дѿбро *нерѿнца* – али и у лику без промјене *a > e*: *лѿни* ѿе дѿбро родѿла нарѿнца; *a > y*: *кумѿн* (лат *caminium*, итал. *camino* – огњиште, камин): огрѿдѿјо сѿ^а овѿ *кумѿн* (у дубровачком говору ова је ријеч адаптирана као *комѿн*); види и *шпацакумѿни*; *a > θ*: *срдѿла*¹⁰ (млет. *sardela*, итал. *sardella*) – сардина: „мѿ улѿви *срдѿле*; ѿјутро рѿно опрѿжѿ *срдѿле*”.

Лик *срдѿла* изразито је везан за Паштровиће; у ЈБ, 306, усвојени лик остао је вјеран оригиналу: „*Срдѿле* су ти нѿјбоље у мѿј; док су други забиљежени примјери, или већина њих, са замјеном романског вокала *a* неким другим вокалом, далеко ширег ареала од Паштровића.

4. 2. Пошто Паштровићи припадају тзв. полугласничкој зони црногорских говора веома су интересантне ријечи у којима се јавља посебна вриједност некадашњег полугласника ѿ^а – *a* то је изговор између вокала *a* и *e* на мјесту романскога *a*. Појаву илуструјемо са неколике лексеме:

Мѿ^анкѿт / мѿ^анкамѿнѿ^ат (итал. *mancare* – недостајати, немати): „Не мѿже мѿ^анкѿт. Нѿѿе ике мѿ^анкамѿнѿ^ат”. Може се понекад чути и изворна ријеч манкѿнза (итал. *mancanza*) – у Грбљу је и много обичнија (ЈБ, 206). Мѿ^астѿло (млет. *maſtelo*, итал. *mastello*) – кабао за прање рубља, чабар, ведро; – дакле, и са замјеном *e > u*. У Црмници се ова лексема прилагођавала на два начина: као именица мушког *мѿстѿ (j)о* и као именица женског рода *мѿшѿѿла* (Црмница, 235). Пињѿ^ат / пињѿ^ата (млет. *pignata*, итал. *pignatta*) – бакарни лонац: „*Пињѿ^ат* мѿ то зовѿмо. Нѿѿе лѿнѿѿц ного *пињѿ^ата*”. У ријечи *ѿѿкѿ^ар* (млет. *zucaro*, итал. *zucchero* – шећер) имамо – према млетачком извору – преношење суфикса *-ѿ^ар*.

¹⁰ Губљењем вокала *a* у овој лексеми у књижевном језику иначе консонантско р прешло је у вокално. Слична појава забиљежена је у: (*А*)рѿѿнија, (*А*)рѿѿнѿко, м(*о*)рѿѿица итд.

би ријеч романског поријекла: *јакѣта* (млет. *giachèta*, итал. *giacchetta*), а у Црмници (260) се чује и облик *ђѣка* (итал. *giacca*).

Леван (итал. *levante*), са упрошћеном сугласничком групом $nt > n$. У ЈБ (191) употребљава се *леванѣт* – у значењу источни вјетар, а забиљежен је и синоним *леванѣда*: „Лако ми је за *леванѣду*, сѣмо да не пѣчнѣ кѣша”. Међутим, на наше питање за значење ријечи у Паштровићима: „Што му то бјеше од левана?” добили смо одговор да су то вјетрови југ и сјевер заједно.

Педѣнција – успон. На романску основу (итал. *pedèntza*) додат је суфикс *-ија*: „Вѣликѣ *педѣнција*”. Но, чује се и дословно усвојен романски лик *педѣнца*.

Пермѣс (итал. *permesso*) – дозвола. Дакле, у паштровском говору ово је именица мушког рода прве врсте: „Извѣди *пермѣс*. Нѣмѣш *пермѣса*”. У типичном паштровском говору конкурентни облици лексеми *пермѣс* (као дјелимични синтаксички синоними) јесу словенска ријеч *чистѣна*: „Нѣмѣн при сѣбе нѣшта *чистѣнѣ*. Ымѣш ли ти *чистѣну*? Да нѣмѣм *чистѣну*”; и у сличном значењу употријебљена ријеч *биљѣт* (иако је основно значење – улазница – итал. *biglietto* у Паштровићима се користи и у значењу „потврда, дозвола, папир”: „Дѣјѣ му *биљѣт*. Са тије (м) *биљѣтон* дѣго”).

Рѣсто (итал. *resto*) – остатак: „Плѣо је *рѣсте*. Онѣ *рѣсте* знѣш”. У ЈБ (293) као дублет постоји и *рѣшто*: „А ђѣ ти је *рѣшто* од пѣрѣ?”

Тѣнтија. Изгледа да је у основи мотивна италијанска ријеч *tentazione* – напад, која је потврђена у ЈБ (353): „Она ти је прѣва *тѣнтиѣн*. Либерѣј ме Бѣже овѣ *тѣнтиѣн*”. Помало необично, конгруентни атрибути уз ову именицу су женског рода. А у Паштровићима, према једном примјеру који имамо, то је регуларна именица женског рода на *-а*, настала на други начин (романски коријен *tent* + суфикс *-ија*): „Удѣрѣ ѣногѣ фашисту *тѣнтију* и онѣ се преврѣнѣ”, а стварно потврђује изворно значење „напад”.

Фамѣља / фамѣлија. У овој се ријечи осјећају трагови укрштања двају романских дијалеката: на једној страни млетачко *e* – *fameia*, *famegia*; на другој италијанско *љ* – *famiglia*¹³. У паштровском говору обичнији лик из дублета је *фамѣља*: „Превѣо *фамѣљу* на ѣстрво. Дѣвѣ *фамѣљи* помѣло. Да помѣжѣ мѣјѣзи *фамѣљи*. Нѣмѣм ни за *фамѣљу*. Са тијама *фамѣљѣма*. За двије-три *фамѣље*”. Но, ни лик фамѣлија / фамѣлија (лат. *familia*) није необичан: „Пасѣ *фамѣлиѣн*. За *фамѣлије* овѣјѣ. То су

¹³ Бранко Милетић, *Црмнички говор*, 258.

добрe *фамџије*”. У ЈБ (81) направљени су ликови према италијанском, а не млетачком моделу – наине, напоредо са *фамџија*, употребљава се *фамџа* (овај лик се чује и у Црмници – 261), а не *фамџа*. У складу са појавом мијешања сугласника *ф* и *в* у иницијалном положају у ријечи, што је иначе одлика грбальског говора, јесу дублети *фамџа* и *вамџа* у овом говору (ЈБ, 81).

Фермат (итал. *fermare*) – зауставити, прекинути: „*Фермат* ма̀ло”. Чули смо и *фѐрмо* (итал. *fermo*) – мирно.

Фѐшта (итал. *feſta*) – весеље, свечаност: „Оли правѝ какву фѐшту”? Фрѐш^ак, фрѐшко (млет. *freſko*) - свјеж, свјеже: „Што је ѝтрѐс фрѐшко”.

5. 1. И етимолошко *e* у позајмљеницама из романских језика могло се у процесу прилагођавања паштровском језичком осјећању замјењивати неким другим вокалима. Досљедну замену *e*- са *и*- нашли смо у позајмљеницама Инглѝз, Њнглеска̀, ѝнглески (< Инглѝз...), гдје су ове лексеме прихваћене у том фонетском лику према италијанском изговору – *Ingleſe*, *Inghilterra*: „*Инглѝзма* или *Американ* (ц)има; је (д)нѐга *Инглѝза* су бѝли вѝзали; *Инглѝз* што је биѐо вѝзан; ниѐ зна ѝнглески говѐрит; идѐмо ко (д) *И* (н)глѝз; *И* (н)глеска̀; у конвѐе *инглѝскѐ* са *Инглѝзма*; југословѝнска̀ и ѝ (н)глеска̀; један дѝјо ѝ (н)глескѐ вѝјскѐ”.

Романско *e* замијењено је са *и* и у лексеми *фортѝца* (итал. *fortezza*) – тврђава, утврђење. Боље рећи, овдје је у питању наслањање на „домаће” ријечи са суфиксом *-ица*, при чему је крајњи исход, у односу на изворни романски лик, замјена вокала *e* вокалом *и*: „У онѝ *фортѝцу* вѝјска. Дѝшла је стража са *фортѝцѐ*. Бѝѐо у *фортѝцу*”. *Фортѝца* је устаљени лик у Грбљу, док се у Црмници, осим *фортѝца*, чује и *фолѝца* – у Кртолима је само *фолѝца* (Црмница, 266; ЈБ, 93). Међутим, у већини говора југоисточне Боке употребљава се изворни романски лик – *фортѝца*. А италијанско *terazza* – „велики балкон” у Паштровићима се изговара на три начина – *e > o*: низ је (д)ну *торѝцу*; на онѝ *торѝцу*; *e > e*: дошѐ на *терѝцу*; *терѝца*; *e > a*: ѝсташи на онѝ *тарѝцу*; на̀ша *тарѝца*. Било би интересантно видјети да ли исти говорник користи сва три фонетска лика – то приликом наших испитивања, на основу спонтаног разговора, нијесмо могли утврдити. Одговоре на сугестивна питања – „рекао би (х) тако” – могуће је само са одређеном резервом прихватити. Иначе се, према примјерима које имамо, романско *e* нешто чешће замјењује паштровским *a*: *канцаларија* (итал. *cancelleria*) – канцеларија; *спанѝат* (лат. *expendiare*, итал. *spendere*) – потрошити; *сарђѝнт* (итал. *sergente*) – поднаредник итд.

6. И романско *и* преносило се у паштровски говор на различите начине¹⁴ – најчешће без замјене:

Галијот (млет. *galioto*) – лукава особа. У Паштровићима значи и јако лош човјек: „Со тије (м) *галијото* (м)”.

Пило (итал. *pila*) – велики камени суд у којем се држи маслиново уље. Лексема је тако усвојена у цијелој југоисточној Боки (264): „Сад ти држимо она *пила* у Ђардин за *фигуру*”.

Пирџун (млет. *piròn*) – виљушка. У овој лексеми, ширег ареала, *и* > *у*, *у* > *о*: „*Пирџун*, како виљушка”.

Скриња. У италијанском је мушког рода: *scrigno* – дрвени сандук за одјећу, било који сандук са поклопцем, мртвачки сандук. У Паштровићима и околини то је именица женског рода: „Некѐ старџнске *скриње*. У *скрињу* робу држџли”. У Црмници (267) и југоисточној Боки чује се и у лику *шкриња*: „Опџле су ми ручџце с онѐ *шкриње*” (ЈБ, 330).

Стимадџр (млет. *stimadòr*, итал. *stimatore*) – процјенитељ штете: „Онија *стимадџра* и прокарадџра” (*и* > *у*, *о* > *у*).

Ћикара (млет. *shicara*, итал. *chicchera*) – шоља за кафу: „*Ћикару* кџфѐ”. Ширег је ареала.

Шпија (итал. *sria*) – шпијунажа, шпијање, потказивање: „Бџла је *шпија*”. Обичан и глагол *шпијаџит* (млет. *sriar*, итал. *sriare*), док је нешто необичнија лексема – од истог коријена – *шпијун* (млет. *sriòn*, итал. *srione*), гдје је романско *о* у Паштровићима дало у.

Видјети и раније обрађене лексеме: *дамижџана*, *афитџит*, *аривџит*, *вешитџит*, *кџстџг*, *лопџжа*, *пињаџа*, *тавулин*, *такулин*, *фамџлија*, *шпаџакумџин*, *карабињѐр*; у којима паштровско *и* одговара романском извору.

6. 1. Понекад и на мјесту романског вокала *и* у паштровском говору могу бити неки други вокали. Ријеч *литургија* (итал. *liturgia*)¹⁵ не чује се у романском лику, већ умјесто њега у овом говору постоји паралелна употреба двије форме – *летџргџја*, *летџрђџја*: највише се мџже џсјети (ти) на *летџргџју*; одџли на *летџргџју* // одџло се на *летџрђџју* неђџљџ

¹⁴ Овај вокал у паштровском говору не показује посебну флукуацију. Оно што је за вокал *и* интересантно тиче се његових редукција – дјелимичних и потпуних – из свих позиција у ријечи: иницијалне (*талијџански*, *некџција*), медијалне (*кол* (*и*) *ко*, *некол* (*и*)*ко*, *некол* (*и*)*џина*, *извџл* (*и*)*те*, *стџпен* (*и*)*џе*, *лџсте*, *бџџите*, *Калађџрђџѐ* (*в*)*ђи*, *Нџко* (*в*)*џа*, *Рафџило* (*в*)*ђи*) и финалне (*бџџџ*, *мџч*, *дџи се*, *јел*). Како и ови примјери показују, пропуштање изговора гласа *и* најизраженије је у медијалној позицији.

¹⁵ Лексеми *летургија* (итал. *liturgia*) у црмничком говору Бранко Милетић (стр. 267) сматра резултатом романског утицаја.

(м) ста̀лно; пос'ећива̀ла се *летурђија*. И у неким другим ријечима стра̀но – најчешће романско – и замијењено је у Паштровићима вокалом *e*: *дестрегџит* (млет. *destrigàr*, итал. *distuggere*) – упропастити: *деспрегџили* су свѐ; види напоредну употребу *диферѐнца / деферѐнца* (итал. *differenza*); *медеџина / медиџина* (итал. *medicina*): пѝ'о сџ^а (м) ту *медеџину* ного за̀лџду (у значењу лијек) // не вјѐрује (м) м̀лџо у *медиџину*. Нашли смо и један примјер у којему је романско и замијењено са *o*: *камарџни* (настало од *камарѝн* – млет. *camarin*, итал. *camerino* = остава, соба) – према употреби у Паштровићима, како нам је речено, значи „цимер“: „Бѝли смо *камарџни* у за̀твџр. У југоисточној Боки (146) користи се изворни романски лик *камарѝн*.

7. Вокал *o* – и изворни¹⁶ и романски – се много чешће од осталих вокала у паштровском говору замјењује неким другим вокалом. У неколико примјера то је вокал *a*: *аперџија* (итал. *operazione*) – успјела *аперџија*; *o* (н) је нѐкџ *аперџију* имџ; пошџ на *аперџију*; *аперѝсана* ѝе; пџ (д)ниџ *аперџију*. *Матџр* (итал. *motore*): нџф *матџр*; дџбѝ^{ар} биџ *матџр*. *Памидџра* (итал. *pomidoro*): родѝла дџбро *памидџра* овѝ гџдинѝ; вџлѝн *памидџру*. *Раматѝзам* (млет. *romatizmo*, итал. *reumatizmo*): „О (д) *раматѝзма* болѝје”. У Црмници (264) то је именица женског рода *раматѝзма*. Имамо један примјер у којему је романско *o* замијењено са *e* – *фјерѝн* (итал. *figino* – златни новчић, форинта): „Он мѝне даѝ *фјерѝнѝ*”. Без промјене *o > e*, дакле, лик са романским *o* употребљава се у ЈБ, 90: „Прѝје си мџгџ кџпѝт вештѝт за јѝдан *фјорѝн*“; а тамо се чује и нешто измијењен облик *флорѝн*.

А замјена романског *o* вокалом у може се у паштровском говору сматрати израженом појавом:

Багулѝн (млет. *bagolina*) – штапић. Исти процес *o > u* потврђује и лексема са значењем подебљи штапић – *баштѝн* (млет. *bastòn*, итал. *bastone*). На исти начин ове ријечи адаптиране су и у говору Црмнице (259, 262).

¹⁶ У сличним условима, који су констатовани за вокал *e*, може се вршити и дифтонгизација вокала *o*. Дакле, у слогу са дугосилазним акцентом у паштровском говору спорадично се чује глас особених физиолошких својстава са вокалским елементом у у првом или другом дијелу дифтонга: *мѝџ*, *нѝџ*, // *свѝџ*, *дѝџ*. А у кратким неакцентованим слоговима овај глас се може отвореније изговорити: *но^асѝџа*, *о^агрѝџиџо*, *Грѝџо^а*, *пѝно^аво*, *по^атѝк*. При томе, таква фонетска варирања која иду ка отворенијем изговору каткада доводе и до промјене квалитета вокала па се умјесто вокала *o* изговара вокал *a*: *далѝзи* Пѝро; *наѝла* брѝме; *ѝѝѝлага* живџта се мѝчиџ; *забарѝ* (*вѝла* рѝћ (и); *наѝџо* брѝкове.

Боцѹн (млет. *bozòn*, итал. *boscione*) – повећа флаша: „Држãли у онї боцѹн”. Поред основног: „Стãви на трпѣзу онãј вѣлики боцѹн” у ЈБ (36) може имати и фигуративно значење – „укочено челаде“: „Што си сїо ки боцѹн на свãдбу”.

Бритвулїн (млет. *britolin*) – бритва. У ЈБ, 40, чешће се употребљава са упрошћеном сугласничком групом *-тв- > -т-*: *бритулїн*.

Бруштулїн (млет. *bruştolin*) – пржулин, справа за пржење кафе: „Некь^а (д) стãви у бруштулїн кãфу”. Црмнички лик истог поријекла престилизован је губљењем вокала у из првог слога у *бр (у)штулїн* (262).

Бутїга (итал. *bottega*) – радња: „У његõву бутїгу”. Романски лик прилагођен је паштровском језичком осјећању уз двије замјене: *o > u*, *e > i*.

Ка (н)тѹн (млет. *cantòn*, итал. *santo*) – ћошак. *Катѹн* је и назив једног села у Паштровићима.

Корѹт (< лат. *corruptus* – сломљено срце, итал. *corrotto*) – корота, црнина, жалост: „На свьãдбе и весѣља не йдѣн, корѹт ми је свѣ”. У овом је лику *корѹт* одомаћен и у говору Црмнице (262), док је у ЈБ (176) превладала форма *кõрота*.

Кумпанїја (итал. *compagnia*) – друштво: „(И)талијãнскѣ и њѣмачкѣ кумпанїје”.

Кѹпица (итал. *copra*) – чашица: „Зовѹ се кѹпице”. (Романска основа са измијењеним *o > u* – *cup* + деминутивна функција суфикса *-ица*.)

Куфїн (итал. *confine*) – граница (најчешће између села и имања, а може бити и државна: на име, на паштровском Куфину у једном историјском тренутку била је граница трију држава – Црне Горе, Аустро-Угарске и Турске). Поред преласка романског *o > u* у овој је лексеми дошло и до упрошћавања сугласничке групе *нф > ф*: „Онїјенак на Куфїн. Ёто вõјска преко Кѹфина”.

Лумбрѣла (итал. *l'ombrella*) – кишобран. Широког је ареала – ријеч је позната свим црногорским говорима; међутим, у Црмници (262), на примјер, дошло је до упрошћавања сугласничке групе *мб > б* и устаљења лика *лубрѣла*.

Офундãт (арх. итал. *fondare*, савр. итал. *affondare*) – утопити, потопити: „Кõсти јо (ј) се дабõгдã офундãле”.

Прокарадѹр (млет. *procuradòr*, итал. *curatore*) – старатељ, намјесник: „Стимадѹри и прокарадѹри” – и једни и други су представници млетачке власти у Боки.

Пулїција (итал. *polizia*): „Кь^а (д) сь^а (м) пошõ у пулїцију. Да се жãлѣ и у õпштину и у пулїцију. Јã сь^а (м) трѣбã у пулїцију”.

Сумпрѐш / Супрѐш (млет. *şopreşar*, арх. итал. *sopressa*, савр. итал. *ferro d' stiro*) – пегла: „Майни и Рафайло (в)ићи кâжѹ сумпрѐш, а у Подлйчб̄ак су (м)прѐш”. Овај информатор је заиста добро запазио, а и ми смо дошли до закључка, да је у селима источног дијела Паштровића, исто као и у Црмници (262, 265), редовно *супрѐш*. У западном дијелу Паштровића, и идући даље ка западу Боке, преовладава лик са уметнутим *м* (наравно, уметнутим у односу на млетачки и италијански облик) *сумпрѐш*. У ЈБ, 316, још се чују ликови *шумпрѐш*, *шупрѐш* – вјероватно као резултат тзв. даљинске асимилације стридената *с – ш*. Исте варијанте, објашњене код именица, карактеришу и глагол *супрешѐт*, *сумпрешѐт*, у југоисточној Боки и *сумпрешѐвѐт* – пеглати.

Ўра (итал. *oga*): „По је (д)ну ўру смо излѐзѹли”. Иначе се ова лексема, у овом лику, одомаћила у свим црногорским говорима.

Фркѹнѐ^ац. Вјероватно води поријекло од итал. *bricone* (поодрастао дјечак – до 14-15 година) – нашем деклинационом систему прилагођена је додавањем суфикса *-(а)ц* на измијењену романску основу: „Бй¹о фркѹнѐ^ац ки овѹн. Бй¹о је већ фркѹнѐ^ац десе (т)-двањ³ес (т) гѹдинб̄а. Ова је лексема, у овом лику, веома присутна у Паштровићима, рекли бисмо да је особено паштровска; у сродним говорима – сусједним и нешто удаљенијим – употребљава се *фрѹкѹн*, а не *фркѹнѐ^ац*. У тим говорима створен је и глагол *отфрѹкнѹт* – поодрасти.

Шкѐтула (млет. *şcatola* итал. *scatola*) – кутија. У Паштровићима усвојена према млетачком извору – сугласничка група *šk*, а не *sk* – наравно, уз редовну замјену млетачког *о* вокалом *у*: „Шкѐтула, како дрѹче”.

Шкудѐла (млет. *şcodela*, итал. *scodella*) – шоља за бијелу кафу: „Нѹ сй *шкудѐле*” – и прилагођавање овога лика извршено је према млетачком извору.

Види и раније обрађене лексеме, нарочити оне у којима је млетачки наставак *-ѹн* у Паштровићима дао *ѹн*: *јакетѹн* (< *giachetòn*), *кашѹн* (< *caşòn*), *шпѹѹн* (< *şpiѹн*), *пѹрѹн* (*pirѹн*). В. и *таволѹн* (< *tavolin*), *трѹпула* (< *trappola*).

8. И супротан процес *у > о* у позајмљеницама карактеристика је ове говорне зоне. На просторима за које Аустралија значи много више од простог географског појма – у прошлости су одласци из Паштровића у печалбу, у ову земљу, били јако изражени – посебно је интересно видјети како се ова ријеч прилагодила домаћем језичком осјећању. А Аустралија (итал. *Australia*) је врло присутна у свијести и причама људи у Паштровићима:

о (н) је пошб за *Аострâлију*; првб у *Аострâлију* кь^а (д) сь^а (м) пйса; ймâ држа (в)љанство *аострâлијѝнскб*; и ђни ђдѹ из Итâлијѝ у *Аострâлију*; нѝмâ нйшта о (д) (*А*)*острâлијѝ*; шѝс (т) нѝђѝлѝ до (*А*)*острâлијѝ*; кь^а (д) је пѹшћено из *Аострâлијѝ*; нйболѝ дбкторе што су бйли у *Аострâлију*; да си у *Аострâлију* сь^а (д) би мбгб добй (ти) пѝнзију; (ј)ере нбвй *Аострâлѝни*; лйѝпа бйла *Аострâлија*. Чује се, али као много необичнија варијанта, и књижевни облик: дбђѹ у *Аустрâлију*; ћй'о пбћ у *Аустрâлију*; да идѝмо за *Аустрâлију*.

И у називу *Румунија* књижевно у замијењено је са *о* – уз то, име ове земље у паштровском говору добијено је супстантивизацијом присвојног придјева и гласи *Ромунска*: о (н) је бй'о у *Ромѹнскѹ*; о (н) је у *Ромѹнскѹ*. За мјена у вокалом *о* потврђена је у имену града *Напуља* и неким другим позајмленицама: йдѹ у *Нâпољ*; нбге ме болѝ, *редѹ* ймâн (итал. *geuta*).

9. Но, и романско *о* и романско у врло често су се без икакве измјене преносили у паштровски говор.

9. 1. Вокал *о*:

Акомодâт се (итал. *accomodarsi*) – раскомотити се, удобно се смјестити: „*Акомодâј се*”. Чули смо и именицу *кѡма* – комоција (итал. *comodo*) – комотан, удобан: „Причâмо на *кѡму*”.

Ботйља (итал. *bottiglia*) – боца: „Дви'е ботйље извбрскѝ водѝ”. Поред *ботйља* у ЈБ (38) је забиљежена именица мушког рода *ботиљѹн* (итал. *bottiglione*) – винска флаша од два литра; док је у Црмници (266), напоредо са *ботйља*, у употреби и лик са измијењеним романским *о > у*: *бутйља*.

Бронсйн (млет. *bronzin*) – „емаилирани лонац“: „О (д) кѡзбâ по *бронсйн* варенйкѝ”. Сугласничка група *-нз-* се у овој ријечи у Црмници (263) често упрошћава: *бросйн*. У Паштровићима је подједнако обичан и дублет: *бронзйн*.

Инђбштâр (млет. *ingioistro*, итал. *inchioistro*) – мастило: „Имâли *инђбштâр* за пйсма”. Нашем је деклинационом систему – именицама мушког рода прве врсте – прилагођена додавањем суфикса *-ар*.

Кбнтра¹⁷ (итал. *contra*) – супротно: „Упѝрена *кбнтра*; *кбнтра* једа (н) дрѹгбга; *кбнтра* и тбгâ”.

Кбпа (итал. *corra*) – стог (у значењу постоље на које се „садијева” сијено: „Нѝколико *кбпâ* су рашйрйли”.

¹⁷ У РМС и РСАНУ (*Речник српскохрватског књижевног језика; Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, I, САНУ – Институт за српскохрватски језик, Београд 1959) *контра* је предлог, а не прилог. Међутим, у неким од наших примјера *контра* је, чини се, прилог за мјесто.

Кòфа (млет. sofa¹⁸) – крошња за воће, поврће...: „Нй'есу ни дāли ни кòфу”.

Патрòн. Настало према италијанском *padrone* – газда, власник: „Нй'есь^а (м) вољ'о да ймāн *патрòна*”.

Портèла (итал. portella) – врата, отвор на поткровљу или отвор за улазак у магазин: „Отвòри *портèлу*”.

Сòль^{ат} (итал. soldo – новчић, soldi – новци) – пара: „Нй'еднога *сòлта*. За једь^а (н) *сòль^{ат}* би те нагрдй'о”. Поред *сòль^{ат}* у Црмници (263) постоји и *сòлцд*.

Шолтāна. Нешто измијењен изворни италијански лик *sottana* – подсукња: „Обукйвāле и *шолтāну*”. На Муу, у ЈБ (333), умјесто паштровског *л* уметнут је сонант *р* – *шортāна*, који се употребљава напоредо са ипак тамо најчешћим ликом *шотāна*.

Шпањòла (итал. spagnola) – врста смртоносне грипе: „Убйли на *шпањòлу*”. У ЈБ (334) забиљежено и *шпањòлица*.

Шкòљ. Иако значи „острвце” ова је лексема настала према итал. *soglio* – „рупа у камену”. Иначе Паштровићи Шкољ зову острво Свети Никола које је за мјештане овога краја у бурним историјским временима често било „лука спаса”: „На *Шкòљ* да кòсйн сй'ено. С онијама козāма на *Шкòљ* – три пўта ји нā дбāн мўзи. Волòви пљйвāли са *Шкòља*. Волòвe бāркòн на *Шкòљ*”.

Вокал *о* романског је поријекла и у ријечима о којима смо раније говорили: *фортйца*, *карòца*, *корўт*, *вацòла*, *пйло*, *боцўн*, *бешкòт*, *рāзо*, *памидбра*...

9. 2. Вокал у¹⁹:

Кужйна (млет. *cužina*, итал. *cucina*) – кухиња: Спрем онē *кужйнē* Нòбиловē”. Кушйн (итал. *cuscino*) – јастук. Дакако, обје лексеме – и *кужйна* и *кушйн* – су познате и на просторима много даљим од Паштровића. Профўми (итал. *profumi*) – мириси: „Осјèтише се они *профўми*”. Ве-

¹⁸ Весна Липовац-Радуловић, *Романизми...*, 165, сматра да ова ријеч потиче из арапског.

¹⁹ Вокал *у* се својим фонетским особинама не разликује ничим посебно од књижевног – друго је питање што су понекад одређена фонетска варирања гласа у могла, по нашем мишљењу, ићи и до изговора другог вокала – а то је у паштровском говору најчешће вокал *о*: ондā ни *окйнўше* хрāну; више домāћē *ного* копòвнē; дāде ми *рòку*; и он *скòтй* тўн дòста пāрā; *осоћўјемо* се тākò; а мй остāли под *окопāцијò* (*м*) јòш дòље; у *мећуврèмено* мēне ови пукòвнйк пйтā. Треба ипак рећи да су наведене појаве индивидуалне природе, различитог поријекла и нијесу посебно велике учесталости.

ома је фреквентан и глагол *профумџт* (итал. profumare) – намирисати: „Гџ су ни рџбу *профумџли*”. Униформа (итал. uniforme) – лексема интересантна посебно по томе што, поред основног значења, у паштровском говору може значити и „војник”: „Дџђе она џнифџрма”. Види и лексема: *бруштулџн*, *скапулџт*, *гџмџф*, *ађутџнт* итд.

10. Имајући увид у цјелокупну грађу коју смо овдје изложили можемо препознати и неке тенденције:

а) Уколико су млетачки и италијански лик различити, паштровска ријеч је чешће ближа старијем, тј. млетачком лику:

Шугамџн (млет. sugaman, итал. asciugamano) – пешкир. *Дешпџк* (м) (млет. despeto, итал. dispetto) – инат: у овој се лексеми чува и група -ст- карактеристична за стародалматски. *Пџнта* (млет. punta, итал. punta) – истурени дио обале: „Уљџџо иза Острџ пџнтџ”. *Кџмара* (млет. camera, итал. camera) – соба:” Вџкни се у *кџмару*”. *Кужџна* (млет. cucina, итал. cucina). *Ђџкара* (млет. shicaga, итал. chicchera). *Тавулџн* (млет. tavolin, итал. tavola). *Бешкџт* (млет. bescoto, итал. biscoto). *Згрџтџт* (млет. sgrossinar, итал. grattare).

б) Рјеђи су обрнути случајеви у којима је превладао лик из италијанског књижевног језика: *Спџнђа* (млет. spogna, итал. spugna) – сунђер. Међутим, нијесмо потпуно сигурни да је овдје директно усвојен италијански облик, већ је можда у питању стародалм. облик за лат. sponga. *Мџдџг* (млет. medego, итал. medico) – доктор, љекар (укрштање млетачког и италијанског лика): потврда је и паштровско презиме *Медиговић*.

Ипак, сугласничка група *шт* (št), која представља млетачку црту, чешће је у паштровском говору замијењена италијанском *ст*: *кџстџг* (млет. caštigo; итал. castigo); *скале* (млет. scala, итал. scala); *костџњ* (млет. caštagna, итал. castagna); *стимадџр* (млет. štimadòr, итал. stimatore); *ластра* (млет. laštra, арх. итал. lastra)... Ван ове сугласничке групе *с* се, у складу са особинама млетачког дијалекта, може изговорити и као *ш*: *шпџјџн* (млет. spìon, итал. spione), *шкџтула* (млет. šcatola итал. scatola), *шкудџла* (млет. šcodela, итал. scodella) итд.

в) Како наша одабрана грађа показује ипак је највише примјера са досљедно пренесеним млетачким, италијанским или неким другим романским обликом, који се, након преузимања, прилагодио системима деκлинације и конјугације српског језика.

11. Приликом прилагођавања позајмљеница паштровском говорном осјећању, могло је доћи до још једне појаве: до колебања у роду, броју па понекад и недосљедности у припадању одређеној врсти ријечи. За ову прилику изабрали смо неке типичне примјере.

Кашѐт / кашѐта. Колебање у роду – као именица мушког и женског рода: у они *кашѐт* дѳље (Бе); вѳлику *кашѐту* свѳга (Др). У Црмници (260): *кашѐта* „мањи сандук” < млет. *cașeta*, итал. *cassetta*. „Већи сандук” је, и у Црмници и у Паштровићима, *кашѳн* < млет. *cașon*, итал. *cas* – при чему је романски вокал *o* прешао у *y*.

Ленѳн (стародаим. *lenzul*, итал. *lenzuolo*). Различито прилагођена паштровском говорном осјећању. Понуђени примјери, због недостатка или неадекватности атрибутских ријечи, не могу допринијети расвјетљавању питања рода – да ли је именица мушког или средњег рода: да ће дићи бијели *ланиѳо* на је (д)ну дѳгачку дѳву (Бу); са бијелин *ланиѳлѳ* (м) (Ку). У југоисточној Боки (190) *лениѳо* (итал. *lenzuolo*), гдје имамо потврду да је мушког рода: Сашѳла сам два пѳра *лениѳлѳ*.

Рѳштули, рѳштули / рѳштули, рѳштуле – специјалитети паштровске кухиње. Колебање: као *plurale tantum* мушког – рјеђе (*рѳштули*, *рѳштули*), и нешто обичније, *plurale tantum* женског рода: *рѳштуле* паштровскѳ, како се прѳвѳ *рѳштуле*. И један примјер из којег се не зна род: неће се знѳт за дѳбрѳ *рѳштуле*. У неким говорима југоисточне Боке се чује *роштијѳра* – плех за печење и рерна; (према млет. *rost*, итал. *argosto*): „Намѳжи ми ту *роштијѳру* и пѳспи је с мѳло брѳшна” (ЈБ, 299).

Макарѳли / макарѳле. Специјалитети паштровске кухиње, врста тјестенине, потиче из млет. извора *macaron*, итал. *maccherone*. Колебање: као *plurale tantum* мушког – рјеђе (паштровскѳ *макарѳли*, да бѳдѳ мѳло тврѳди, жѳца за прѳ (в)љење *макарѳли*); и, нешто обичније, као *plurale tantum* женског рода: тѳ су *макарѳле* паштровскѳ, ѳгле на којѳ се прѳвѳ *макарѳле*; како се прѳвѳ *макарѳле*. И неколико примјера акузатива из којих не можемо одредити род: неће се знѳт за дѳбрѳ *макарѳле*, да напрѳви *макарѳле*; ѳма (ј)у Паштроѳићи *макарѳле*. У појединим говорима Боке употребљава се и у једнини, и то у неколика фонетска лика: *макарѳн*, *макарѳн*, *макарѳл* (ЈБ, 203).

А трава којом се плете игла, која служи за прављење паштровских специјалитета макарола и руштула, има у Паштровићима и околини различите називе, због којих је уосталом овдје и помињемо. У Паштровићима се зове *зѳнга* или *жѳка*, а у употреби је и синоним *мочаљина*. Прва два назива имају коријен у латинском: *spartium junceum*: *juncus*. У Мрковићима је *сѳнга*²⁰, а у неким другим приморским говорима зове се још и *жѳква*: „Кад *жѳква* прођетѳ мирѳшѳ ки дѳша. Планина је пѳна *жѳквѳ*”; а понегдје и *ђѳква*: „Ми ти макарѳле напрѳ (в)љѳмо са *ђѳнкѳм*”.

²⁰ Лука Вујовић, *Мрковићки дијалекат*, СДЗб XVIII, Београд 1969, 203.

Парадајз / памидоре. Напоредо са, у приморским говорима много обичнијим *памидоре* (итал. *romidoga*), у новије вријеме чује се и синоним *парадајз*: родѝо *парадѝјз*; ѝмѝа *парадѝја*. Забиљежено је и *памидѝбра*: родѝла дѝбро *памидѝбра* овѝ гѝдинѝ; вѝлѝн *памидѝбу*. У Црмници (263) се употребљава и лик *памидѝбла*.

Патријот / патријота (итал. *patriota*). Основним обликом понашају се као именице мушког рода III врсте. У парадигми, међутим, имамо два примјера за номинатив множине по I врсти: о (н) ѝе би'о *патриѝѝта*: они дѝбрѝ *патриѝѝти*; заклѝтѝ *патриѝѝти*.

Пињѝ^ат / пињѝ^ата (млет. *pignata*, итал. *pignatta*) – бакарни лонац. Позајмљеницу *пињата* у Паштровићима смо чешће чули у лику *пињат*: дѝ (ј) ми тѝ *пињѝ^ат*; *пињѝ^ат* мѝ то зовѝмо; *пињѝ^ат*, валѝ; дакле као именицу мушког рода. Рјеђе и као именицу женског рода: „Нѝѝе лѝнѝ^ац ного *пињѝ^ата*”.

Цивѝл / цивѝло (млет. *zivil*, итал. *civile*) – придјев и именица мушког рода – грађански и грађанин: „ѝн ти ѝде у *цивѝло*, иако је капетѝн”. Уколико је именица онда је мушког рода: дошѝ јед^а (н) *цивѝло*; би'о ѝе *цивѝл*. Ова именица има необичности и у парадигми: ни'е о (д) *цивѝлија* нѝко.

12. У паштровском говору веома је распрострањена употреба романских позајмљеница са секвенцама *-ир*, *-ер* у свом саставу које су, прилагођавајући се домаћем језичком осјећању, изворни лик најчешће престилизоване (*-ир*, *-ер* > *-ѝер*) – при чему се на први поглед чини да су у питању лексема са двосложним рефлексом старог вокала јата:

Бандијѝра (итал. *bandiera*) – застава: „Рѝзвѝли *бандијѝру*. Кра (ј) оне *бандѝерѝ* тѝмо”. *Гвантијѝра* (итал. *guantiera*) – послужавник, округла тацна: „По чѝшу на *гвантијѝру*”. *Цвѝјере* / *свѝјере* (млет. *civiera*) – дрвена носила за преношење пијеска и камена: „Не мѝже ни сѝмо *цвѝјере* носѝт”. У ЈБ (48) усвојени лик је по свом фонетском саставу ближи изворном романском – *цивијѝра*: „Пренѝси ове тѝгле на *цивијѝру*”. *Банкѝѝер* (итал. *banchiere*) – банкар: „О (д) је (д)нѝга *банкѝѝера* из Бѝоградѝа”. *Цукарѝјѝра* (итал. *zuccheriera*) – посуда за шећер. *Бардинијѝр* (итал. *giardiniera*) – баштован. *Доганијѝр* (итал. *doganiere*) – цариник. *Дублијѝр* (арх. итал. *doppiere*) – воштана свијећа. *Дѝцијѝр* (итал. *daziere*) – порезник: „И *дѝцијѝр* долѝзи'о” итд.

13. На основу грађе коју смо овдје изложили, може се добити макар приближна слика о томе у којој је мјери лексички фонд паштровског говора обогаћен романским изразима. А тежило се расвјетљавању још једног важног питања: да ли су Паштровићи једини власник појединих лексема или су оне чешће дио ширег ареала црногорских говора? Због тога су вршена стална поређења са приликама у сусједним говорима –

приморским, у првом реду, али и црмничким говором²¹, сјеверно од Паштровића. Поред многих сличности које несумњиво карактеришу испитивану говорну зону утврђене су и велике разлике – иако истога романскога коријена, поједине ријечи добијале су особен паштровски лик, као резултат аутохтоног развитка овог приморског говора. На примјер, уочена је тенденција замјене романског вокала *o* паштровским *u*.

Поред свега, када је у питању адаптирање позајмљеница у паштровском говору, није се могло тежити исцрпности – знамо да је остало много незаписаних и необрађених ријечи. С друге стране, и обичност употребе појединих ријечи које су нашле мјесто у нашем раду у наглум је опадању. Усуђујемо се рећи да млађи нараштаји, живећи у потпуно измијењеним околностима богатог приморског краја, све мање користе, чак све мање разумију, стари паштровски говор својих предака. Тако, на примјер, једна типична реченица из старопаштровског говора: „Повџци палангу, отвџри портџлу, виџни се у кџмару, завџри тавалџуло, отвџи скџу од тавуџина и донџси онџ брштуџин“; данас више припада егзотичној лингвистици него свакодневној комуникацији.

Miodrag JOVANOVIĆ

THE WAYS OF ADAPTATION OF FOREIGN WORDS AND COGNATE APPEARANCE IN THE SPEECH OF PASTROVIĆI

Summary

In this work we are constitute the different ways of accepting and adaptation Romance words in the speech of Pastrovići and surrounding – seaside speeches of the South-eastern Boka and speech of Crmnica, in the first row. Beside many similarities between these cognate speeches we are recognized a lot of differences: although the same roman roots certain words have got appropriate shape in the ground of Pastrovići. Especially, in the speech of Pastrovići there is a tendency of replacing romance vowel *o* with the Pastrovician *u*. As far as Venetian and Italian shape are different the Pastrovician word is often closer to older Venetian.

According as using of same words, especially with younger population, in constantly falling off we can see that maybe, with our work, we have saved from forgetting at least several typically Pastrovician word.

²¹ Везе Црмнице са Црногорским приморјем биле су доста интензивне током више вјекова и било је природно очекивати и у говору, па и степену присуства романских позајмљеница, извјесне последице тога.

